

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НА ИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ПИСМЕН ЈАЗИК И НЕГОВАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА ВО ДВАЕСЕТТИОТ ВЕК

Људмил Спасов

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Македонија

In this article, we present one proposed periodisation of the history of the Macedonian written language, starting from the earliest times up to the present time. The periodisation shows that the Macedonian written language has continuity in its development. That is why we can nominate this continuity of the development of the Macedonian written language as a Macedonian written tradition, which has shaped the contemporary standardisation of the Macedonian written language in 1903 as well as its final standardisation in 1945.

Вовед

Во овој труд имам намера да покажам дека современата стандардизација на македонскиот јазик има длабоки корени во минатото. Притоа немам намера да изнесувам факти непознати во науката, туку ќе се потрудам историските факти да ги толкувам од современа гледна точка.

Се надевам дека на ваков начин ја потврдувам познатата вистина дека историјата на еден јазик треба да се објаснува како историска социолингвистика.

Периодизација

Во историјата на македонски писмен јазик се разликуваат повеќе периоди, но и потпериоди.

Првиот период е канонскиот период. Овој период е поврзан со почетниот период на развитокот на словенската писменост воопшто. Временски него го сместуваме меѓу втората половина на 9 в. и, најдоцна, првата половина на 10 в.

Тоа е времето кога се создадени текстовите на првите преводи од грчки на старословенски односно на црковнословенскиот јазик, како и времето кога овие текстови се умножуваат со препишување. Се работи за преписи на старословенски (канонски) текстови што доследно го следат јазикот и стилот на првите преводи.

Вториот период е поврзан со 11., 12 в. и делумно со 13 в. А тоа е времето кога се создаваат и нови текстови со црковен карактер, но и разни слова/беседи посветени на култните светители (на пр. св. Климент Охридски), или кога се препишуваат канонските текстови, но во нив е применет нешто поинаков правопис, делумно поинаква морфологија и синтакса. Повеќето од овие текстови се поврзани со дејноста на охридска книж. школа и затоа нив ги означуваме како **Македонска редакција /рецензија/ варијанта на црковнословенскиот јазик**

Забелешка за развојот на структурата на македонски јазик: Во периодот меѓу 13. и 15. в. доаѓа до промена на структурата на македонски јазик. Така што неговата типично словенска структура што се одликува со морфолошки падежи, се менува во граматичка структура од аналитички тип, при што веќе во 15 в., македонскиот јазик структурно многу се одалечил од својата словенска основа.

Кога зборуваме за периодизацијата на историската фонологија и историската граматика на македонски јазик, тогаш велíme дека периодот од населувањето на предците на македонски народ на територијата на Македонија, па сè до 15 в. претставува стар период. А периодот по 15 в. до денес, претставува нов период. Во принцип истата поделба може да се примени и врз на развојот на македонскиот писмен јазик.

Оттука следи заклучокот дека од 15 в., па до денес имаме работа со новиот период на македонски писменост.

Токму јавувањето, веќе од 16. в., на текстови на современ (дијалектен) македонски јазик со световна, лаичка содржина, го овозможува создавањето на македонски книжевен јазик. Овој јазик, уште од почетокот, па сè повеќе во текот на времето, се разликува од традиционалниот писмен јазик изграден врз црсл. основа.

Треба да се истакне и фактот дека црсл. писмена традиција продолжува и натаму во македонската писменост и по 15 в.

Третиот период на развојот на писмениот јазик во Македонија се поврзува со крајот на 13. и почетокот на 14 в., кога во Македонија (и тоа тргнувајќи од нејзиниот северен дел, па одејќи кон југ), навлегува српската редакција на црсл. јазик која во Македонија, во однос на јазикот и стилот, многу поретко се јавува во својот чист вид, бидејќи се меша со јазикот на традиционалната македонски писменост.

Четвртиот период од развојот на македонски писмен јазик е поврзан со почетокот на современиот македонски писмен јазик или, **македонскиот книжевен јазик**, врз народна современа (дијалектна) основа, во 16 в., кога се јавуваат текстови со црковнословенски и лаичка содржина подоцна именувани со заедничкиот наслов – дамаскини.

Петтиот период е поврзан со 18 в. кога во Македонија, преку ширењето на печатени книги од Русија, навлегува рускоцрковнословенската редакција, а со тоа и делумно и јазикот и стилот на оваа редакција во писмениот јазик.

Шестиот период од развојот на македонскиот писмен јазик е поврзан со првата половина на 19 в. кога во писмената практика се издвојуваат два стила на писмениот јазик: писмен јазик врз црковнословенска основа од мешан тип на руската, српската и македонската редакција во улога на висок стил (=клуч од сребро и злато што служи за достигнување на божјите вистини, според зборовите на Т. Синаитски) и писмен јазик врз современа (разнодијалектна) основа (=клуч од железо и челик што служи за отворање на срцето на простиот човек, според зборовите на Т. Синаитски) и тој врши улога на низок стил.

Седмиот период од развојот на македонски писмен јазик е поврзан со втората половина на 19 в., кога меѓу македонски интелектуалци се развива една долга дискусија за тоа како треба да изгледа современиот писмен, односно литературен, односно стандарден јазик на Македонците. Се издвојуваат главно две мислења: **првото** е поранешно и се поврзува со македонските интелектуалци со словенофилска ориентација, како на пр. Јордан Хаџиконстантинов-Цинот, Рајко Жинзифов, па донекаде и Григор Прличев и др. Тие се залагаат современиот писмен јазик помалку или повеќе да биде создаден врз црсл. основа (пред сè од руска проминенција, со помало или поголемо учество на традиционалната македонски јусова писменост), или пак според граѓанскиот модел на современиот руски литературен јазик, со помало или поголемо учество на македонски народен јазик, или, пак, се залагаат за создавање на еден заеднички литературен јазик за сите Словени во Отоманското царство (денешните Македонци, Бугари и Срби) со помало или поголемо учество на македонски јазик (Партениј Зографски) итн. Во ова време навлегува и руската граѓанска азбука (гражданка).

Во ова време, особено по Вуковата реформа на српката азбука и правопис, во Македонија се засилува стремежот за упростување на традиционалниот правопис. **Второто мислење** е подоцнежнo и се поврзува со македонските интелектуалци со македонистичка ориентација кои сметаат дека Македонците како одделен (јужно)словенски народ треба да имаат и одделен литературен јазик (Ѓорѓи Пулевски).

Осмоиот период од развојот на македонски писмен јазик ја означува првата стандардизација на македонски јазик од 1903 г. направена од Крсте Мисирков со неговата книга „За македонските работи“. Меѓутоа, процесот на конечната стандардизација на македонски јазик е прекинат поради балканските војни (1912-1916 г.), кога доаѓа до поделба на македонската земја меѓу Кралството Грција, Кнежевството Бугарија и Кралството Србија.

Деветтиот период од развојот на македонски писмен јазик ја означува конечната стандардизација на македонски писмен јазик и создавањето на СМСЈ што започнува со Првото заседание АСНОМ од 1944 г. кога на втори август (св. Илија - Илинден) е создадена современата македонска држава.

Да заклучиме:

Во развојот на македонски писмен јазик се издвојуваат следниве периоди:

1. канонски период: 9. – 11 в.
2. македонски редакција на црсл. јазик: 12. и 13 в.
3. црковнословенски писмен јазик од македонски редакција и од српска редакција и од мешан тип: 14. и 18 в.
4. почеток на македонски книжевен јазик (појавата на т.н. дамаскини): 16 в.
5. навлегување на рускоцрсл. редакција и нејзино мешање со дотогашната домашна писмена традиција во јазикот и стилот: 18 в.
6. употреба на два стила, два писмени јазика, низок (народен јазик) и висок (црковнословенски јазик): првата половина на 19 в.
7. дискусија за изгледот и основата на современиот писмени јазик за Македонците: втора половина на 19 в.
8. прва стандардизација на современ македонски јазик: книгата „За македонските работи“ од Крсте Мисирков од 1903 г.
9. конечна стандардизација на СМСЈ од 1944 и 1945 г.

Македонскиот писмен јазик во дваесеттиот век

1. Првата стандардизација на македонскиот јазик (1903 г.)

На почетокот на 20 в. (1903 г.) е направена првата стандардизација на македонскиот писмен јазик од страна на К. Мисирков, така што може да се каже дека периодот од 16. до 20 в. претставува претстандарден период на македонскиот писмен јазик, додека периодот од почетокот на 20 в. до денес, претставува стандарден период.

Стандардизацијата на македонскиот писмен јазик е претставена во книгата на Крсте Мисирков, под наслов „За македонските работи“ издадена во Софија во 1903 г. Ова е времето непосредно по Илинденското востание (2 август 1903 г.) што избувнува речиси низ цела Македонија. Тогаш во градот Крушево (Крушово) се формира Крушевската Република со што се означува почетокот на современата македонска државност.

Книгата на Мисирков е составена од пет поглавја и во неа е предадена македонската национална програма. Тоа значи дека во овие пет поглавја се зборува за политичките, економските, културните и јазичните пресуслови за формирање на современата македонска нација. Едно поглавје му е посветено на создавањето на современиот македонски стандарден јазик.

Мисирков се определува за следниве принципи во однос на јазикот:

1. Дијалектната основа на СМСЈ се наоѓа во централните говори на западното наречје, а тоа се говорите на линијата Битола, Прилеп, Велес што ги претставуваат централните македонски дијалекти.
2. Правописот на СМСЈ се темели врз фонетско-фонолошки принципи.

3. Лексиката на СМСЈ треба да ги опфати сите македонски говори.

Оттука произлегува дека Мисирков СМСЈ го стандардизира врз антитрадициска основа.

Можеме да заклучиме дека Мисирков во однос на словенската писмена традиција како и во однос на сопствената македонска црсл. писмена традиција, се поставува антитрадициски. Мисирков смета дека постои подолг прекид (цезура) меѓу црсл. писмена традиција во Македонија и современата јазична состојба, та затоа Македонците не се обврзани во СМСЈ да прават поголеми отстапки во полза на традиционалната словенска писменост. Мисирков исто така се повикува на фактот дека фонетскиот принцип на пишување почнува во Македонија да се применува уште во втората половина на 19 в. Исто така, Мисирков не е задоволен од писмената активност во 19 в. Тој мисли дека тогаш, дури и кога се пишувало на современ јазик, тоа не било осмислено, туку повеќе спонтано.

Мисирков со право се повикува на фактот дека современиот писмен јазик е најјасно изразен во текстовите на народната поезија и проза во 19 в. Меѓутоа, сосема правилно, Мисирков ја искажува и потребата од забрзан развој на македонските културни институции во секој поглед, како и потребата македонскиот јазик да го издигне својот статус на рамниште на службен јазик.

2. Период на назадување (балканските војни, првата светска војна и поделбата на македонската земја, 1912 – 1918 г.)

Развојот на македонска стандардизација, како дел од процесот на развојот на современата македонска култура, е прекинат со Балканските војни меѓу 1912. и 1916 г. Како последица на Балканските војни македонската земја е поделена меѓу три држави: Кралството Србија, Кралството Грција и Кнежевството Бугарија. Тогаш почнува еден процес на насилна асимилација на македонскиот народ од страна на овие држави, така што Македонците во Србија се прогласени за Срби, почнуваат да се школуваат на српски јазик (екавица), македонскиот јазик се смета за јужен дијалект на српскиот јазик (како дел на српската фолклорна култура). Македонците во Бугарија, во Пиринска Македонија, се прогласени за Бугари и тие насилно се школуваат на бугарски јазик, додека македонскиот јазик се смета за западен дијалект на бугарскиот јазик. Македонците во Грција се прогласени за Грци славофони, па и таму почнува еден многу мачен и тежок период во нивниот живот. Многу од нив со сила се избркани од домашните огништа. Грчката држава спроведува и големи преселби на населението: Грци по род од Мала Азија и пошироко се населуваат во Македонија (т.н. маџири), додека дел од Македонците се преселени во Бугарија, во рамките на еден договор меѓу бугарската и грчката држава.

На таков начин доаѓа до големи промени на етничката слика на Македонија.

Абецедарот

Под притисок на Друштвото на народите во Женева, а со цел осигурување на правото на школување на мајчин јазик, за не-грчките заедници во државата, Грција приготвува еден учебник за основно образование, односно описменување на македонските деца во Грција под наслов **Абецедар**, издаден во Атина 1925 г. Во него е употребена латиницата како писмо, иако истражувањата покажуваат дека тој најнапред е напишан со грчко писмо што инаку се употребувало и во македонската писменост долго време во овие краишта. За јазична основа на Абецедарот е земен говорот на југозападните македонски дијалекти, поточно говорот на градот **Лерин и околината**. Меѓутоа, овој учебник воопшто не влегол во употреба, што значи дека воопшто не се отворени македонски школи во грчката држава.

**Науката во служба на политиката:
Полемика меѓу српските и бугарските научници
(и нивните приврзаници од странство) со цел да се**

докаже српскиот односно бугарскиот карактер на македонскиот јазик

Во периодот меѓу двете светски војни се одвива една голема научна кампања, поттикната од страна на бугарските и српските научни кругови, со цел да се докаже дека македонскиот јазик е дел од српскиот односно од бугарскиот јазик. Така на пр. српскиот научник Александар Белиќ во повеќе студии го докажува српскиот карактер на македонскиот јазик, објаснувајќи ги западномакедонските говори како продолжение на староштокавското српско наречје, додека во источномакедонските говори гледа посилен контакт со соседните бугарски говори. Бугарските научници главно докажуваат дека македонските говори се континуитет на бугарските, па во таа рамка нив ги сместуваат во групата западнобугарски македонски говори.

Петар Скок

Во рамките на овој период, потребно е да се издвои една многу важна студија на хрватскиот научник **Петар Скок** под наслов „**О македонском језику у свјетлости балканистике**” (1932 г.). Во оваа своја студија, П. Скок им одговара на бугарските научници и докажува, дека македонскиот јазик е посебен јазик и во однос на српскиот и во однос на бугарскиот јазик.

3. Македонскиот јазик меѓу двете светски војни

Иако писмената активност на македонски јазик во периодот меѓу двете светски војни е многу намалена, сепак веќе во 30-те години на 20 в. повторно заживува пишувањето на македонски јазик и тоа и во тогашна Бугарија и во тогашна Југославија и покрај тоа што можностите за објавување на текстови на македонски јазик се многу ограничени.

Како најважни поети во тоа време се јавуваат **Кочо Рацин**, кој во Самобор ја издава збирката на песни **Бели Мугри** (1939 г.). Кочо Рацин исто така печати повеќе свои текстови на хрватски и на македонски јазик во загребското списание Култура и на други места. Во Софија, еден друг поет, **Коле Неделковски**, печати две збирки на поезија исто така на македонски јазик под наслов **Пеш по светот** и **Молскавици**. Коле Неделковски е активен во рамките на Македонскиот литературен кружок во Софија, основан од група на македонски интелектуалци.

Кон крајот на 20-те години во Скопје и во други краишта низ тогашната Кралска Југославија, но и во Бугарија, се изведуваат повеќе драмски текстови напишани на македонски јазик. Сето ова овозможува натамошно зајакнување на македонската културна и национална свест и создавање во извесна смисла на еден наддијалектен писмен јазик, односно обновување на писмената активност од втората половина на 19 в. и почетокот на 20 в.

**4. Македонскиот јазик во годините на втората светска
војна и НОБ**

Во годините на Втората светска војна писмената активност на македонски јазик се засилува и македонскиот јазик се употребува во функција на службен јазик во македонската војска во состав на НОВ и ПОЈ, како и во рамките на административната управа воспоставена на слободните територии. Во текот на народноослободителна војна (НОВ, НОБ) од 1941. до 1945 г. во ослободените делови на Македонија се

отвораат училишта на македонски јазик, при што македонскиот јазик добива функција на наставен јазик.

5. Конечна стандардизација на македонскиот јазик (1945 г.)

На **2 август 1944 г.** на Првото заседание на АСНОМ, македонскиот јазик официјално е прогласен за службен јазик во македонската држава. На **3 мај 1945 г.** е усвоена македонската азбука, а на **7 јуни 1945 г.** е усвоен македонскиот правопис.

Со ова е извршена конечната стандардизација на македонскиот јазик.

Од текстовите од овој период, поради нивното значење, треба да се споменат следниве:

1. **Неколку зборови за македонскиот литературен јазик**, статија во книгата на Крсте Мисирков *За македонските работи*, Софија, 1903 г.

2. **Македонска крвава свадба** (драма) од Војдан Чернодрински, изведена за првпат 1900 г.

3. **Ленче Кумановче** (драма) од Васил Иљоски, изведена за првпат 1928 г.

4. **Печалбари** (драма) од Антон Панов, изведена за првпат 1936 г.

5. **Милион маченици** (драма) од Ристо Крле, изведена за првпат 1940 г.

6. **Бели Мугри** збирка песни на Кочо Рацин издадена во Самобор 1939 г.

7. **Богомилите** есеј од Кочо Рацин, издаден и напишан 1940 г.

8. **Пеш по светот** збирка песни на Коле Неделковски, издадена во Софија 1941 г.

9. **Пролет и серенада** песни од Радослав Петковски, објавени во списанието „Луч“ во Скопје 1938 г.

10. **Весници, административни материјали и билтени издавани од македонската војска во текот на НОБ/НОВ (1941 – 1945 г.)**

Литература

Abecedar, Athina: 1925.

Bošnjaković Ž., Makedonski jezik / Novi Sad: Filozofski fakultet, 1986.

Bray R. de., Guide to the Slavonic Languages. London: 1951.

Brozović D., Pogovor knjizi „Za makedonskiot jazik“ / Makedonski jazik // XXXIV. 1983. 89-103.

Demiraj Sh., Gjuëshi Ballkanike / Shkup: Logos-A., 1994.

Friedman A. V., Macedonian language and nationalism during the nineteenth and early twentieth centuries / Balkanistica, 2. 1975. 83-98.

Lunt H. G., Grammar of the Macedonian Literary Language, Скопје: Државно книгоиздателство на Македонија, 1952.

Lunt H. G., „The creation of Standard Macedonian: some facts and attitudes“, Anthropological Linguistics 1, 5, 1959. 19-26.

Lunt H. G., Some sociolinguistic aspects of Macedonian and Bulgarian, [in:] B. Stolz, I. Titunik, L. Doležel [red.] Language and Literary Theory, Papers in Slavic Philology, 1984. 5.

Венедиков Г. К., Болгарский литературный язык эпохи возрождения. Москва: Наука, 1990.

Видоески Б., Основни дијалектни групи во Македонија / Македонски јазик. XI-XII, 1-2, 1960/61. 13-31 + к.

Видоески Б., Македонскиот јазик меѓу балканските словенски и несловенски јазици / Прилози // XXII, 1-2, 1997. 7-14.

- Голомб – Голомб Зб.*, Етничка позадина и внатрешен лингвистички механизам на т.н. балканизација на македонскиот јазик / *Studies in Macedonian Language, Literature and Culture*, 49-66. (edited by Benjamin Stolz): Michigan Slavic Publications, 1995.
- Зографски П.*, Мисли за Болгарскиот јазик / *Български книжици* // I, 1. 1858.
- Ковалев Н. С.*, Македонски јазик / *Иваново*: 1977.
- Конески Б.*, Македонскиот писмен јазик во XIX век / во: *Македонскиот XIX век*. Скопје: Култура, 1968.
- Конески Б., Јашар-Настева О.*, Македонски текстови - X-XX век. Скопје: Универзитет Кирил и Методиј, 1972.
- Конески Б.*, Историја на македонскиот јазик. Скопје: Култура, 1982.
- Конески Б.*, Македонскиот XIX век (јазични и книжевно-историски прилози). Скопје: Култура, 1986.
- Конески Б.*, Историска фонологија на македонскиот јазик (Koneski Bl., A Historical Phonology of the Macedonian Language / Carl Winter: Heilderberg: 1983). 2001.
- Мисирков К.*, За македонските работи. Софија: 1903.
- Пулевски Ѓ.*, Славјанско населениски македонска слогница речовска за исправување правословки јазическо писание / I-II книга. Софија: Народна печатница на Б. Прошевъ, 1880.
- Ристовски Б.*, Историја на македонската нација. Скопје: МАНУ, 1999.
- Славејков П.*, Македонскиот въпрос / *Македония* // г. 5, бр. 3. 1871.
- Спасов Љ.*, Константин М. Петкович (јазични и книжевно-историски прилози). Скопје: Македонска книга, 1990.
- Спасов Љ.*, Македонскиот XIX век наспрема македонскиот XX век (или: Прилог кон дискусијата за македонското јазично прашање во XIX век) / Педесет години на македонската наука за јазикот // 63-70. Скопје: МАНУ, 1995.
- Тополјинска З.*, Студии за македонско-бугарската јазична конфронтација. Скопје: МАНУ, 1996.
- Усикова Р. П.*, Македонскиот јазик. Скопје: Македонска книга, 1985.